

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПОШУКИ *НОМО ЕКСАРАНС* У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ І. РОЗДОБУДЬКО ТА ЛЮБКА ДЕРЕША)

У статті розглянуто особливості моделювання образів ното ексаранс в сучасному українському романі на матеріалі творчості Ірен Роздобудько та Любка Дереша; визначено такі способи втечі героїв від реальної дійсності: подорожі географічними та психологічними часопросторами, втеча від свободи, бунт проти світу, формування команди однодумців, стани психічних розладів (шизофренія, дисоціативний розлад ідентичності, депресія), смерть, яка в критичних зіткненнях «я» зі світом стає єдиною можливим способом позбавитись від неприйнятої реальності. У ході аналізу текстів було встановлено, що визначальною рисою особистості моделі ното ексаранс є здатність до спонтанної активності та творення нових світів з метою пошуків сенсу життя, подолання дискомфорту, страху, стресу та екзистенційної розгубленості.

Ключові слова: ескапізм; ното ексаранс; мотив втечі; екзистенційні пошуки; механізми втечі.

Суспільні процеси та явища, що відбуваються в час тотальної глобалізації, не можуть не відбитися на літературі цієї доби. Сучасний літературний процес позначений глибоким психологізмом. Намагаючись розв'язати проблему орієнтації особистості в сучасному соціумі, автори акцентують увагу на комплексах і травмах, ескапізмі, релятивізмі цінностей, екзистенційній розгубленості та станах фрустрації.

В епоху глобального розширення простору, колосального потоку інформації, технічної насиченості життя, сучасна людина, усвідомлюючи масштабність наданої їй свободи, губиться. Останнє десятиліття потужно автоматизувало не тільки робочий процес, але й побут. Людина сучасної доби перебуває в ситуації відчуження, оскільки створений нею світ уже не належить їй. Окремий індивід часто почувається тривожно, створюється ситуація тотального тиску буденності й матеріального світу на свідомість, що, у свою чергу, породжує усвідомлення себе як слабкої істоти. І бажання втекти видається повністю виправданим, навіть природним.

У роботах Ж.-П. Сартра, Х. Ортеги-і-Гассета, С. К'єркегора, М. Хайдеггера, А. Камю екзистенційні проблеми так чи інакше дотичні до ескапізму. Витоки його значення, пов'язаного з відчуженням, знаходимо в роботах Е. Фромма, та Ж. Бодрійяра. Ескапізм – термін семантично місткий. Його можна розуміти в широкому сенсі як атрибутивний компонент будь-якої культури, яка сама може трактуватись як свого роду глобальний ескапізм, відхід від природного буття (Yi-Fu Tuan), а можна – в більш вузькому, згідно з яким сутність ескапізму полягає в заміні справжньої життєвої активності її симуляцією (діяльності, спрямованої на внесення в реальність чогось нового і різноманітного) [2]. Д. Кутузова ескапізмом називає різні види девіантної поведінки, такі як наркоманія та алкоголізм; М. Греков вбачає суть терміна у втечі індивіда

від справжнього життя до його симуляції в розвагах; О. Труфанова розглядає ескапістську свідомість як особливий спосіб пізнання світу й самого себе, який надає людському існуванню невичерпну глибину, насиченість, різноманітність, множинність, вважає, що без здатності до ескапізму кожен індивід був би лише чітко визначеною соціальною функцією, не здатною до розвитку, до конструювання себе, до трансформації [10]. Такі семантично місткі поля дають змогу широко інтерпретувати цей соціокультурний та психологічний термін на літературному ґрунті, дозволяють розглянути його не тільки як втечу від дійсності, життєвих проблем у видуманий світ, яка, до того ж, має легкий негативний відтінок, але і як одну з якостей (особливостей), без яких людська особистість була би позбавлена індивідуальності, можливості проявити сили і слабкості. Отже, ескапізм є одним із чисельних маршрутів, метою яких є бажання відшукати себе, зробити вибір і змоделювати власне життя.

Що стосується самого поняття ното ексаранс, то чітко його окреслює Я. Шевчук у роботі «Ното ексаранс: Герой сучасної польської та української «молодої» прози»: аутсайдер, непристосованець, самотник, вразливий дивак, який зі зневагою ставиться до пріоритетів маломіщанської споживацької ментальності [12, с. 216]. Це людина, яка шукає себе втікаючи. Втеча може бути фізичною (зміна місця проживання, подорожі), психологічною (створення уявних світів, паралельних реальностей), психофізіологічною (вживання наркотиків, алкоголю, самогубство). У запропонованому дослідженні зосередимо увагу на таких особливостях втілення моделі людини втікача на ґрунті сучасного українського роману як несприйняття соціуму, внутрішня та зовнішня ізоляція, здатність до створення шляхів глибокого пізнання світу й себе.

Втеча від буденності й болу як шлях до оновлення й відродження виявляються центральними концепта-

ми романів Ірен Роздобудько та Любка Дереша. Саме мотив подорожі-втечі допомагає виразити прагнення героїв знайти своє «я» в епоху загальної кризи. Вони долають часопростір фрагментами, таким чином, відбувається монтаж шматків реального (фізичні переміщення, подорожі), підсвідомого та сакрального з метою осмислення дійсності. Варто звернути увагу на те, що подорож-втеча фрагментованим простором відповідає сучасному стану хаосу в душі головного героя. І часто вона трансформується у втечу-біг, який пов'язаний не так з пошуками кращої долі, як із пошуками сенсу життя. Тому маємо біг не просто географічними просторами, але і просторами психологічними. У романі І. Роздобудько «Він: ранковий прибиральник» один з головних героїв, Михайло, – спустошений і зламанний, тому деякий час йому здається, що Мальта – якраз те місце, де можна зупинитись, не бігти більше у пошуках невідомо чого. Мальта – маленька країна, кам'яний острів із вузькими вулицями, схожими на коридори – це образ псевдодому та ізоляції. Спочатку Мальта дала притулок, потім почала душити: «Кам'яний острів стискував мене ззовні, він став мені тісний, як піджак, на два розміри менший. Гнаний тремтінням, я міг обігти цей острів за день. Пейзаж мені став затяжним» [7, с. 73]. Отож, Майклу потрібен простір, свобода, мінімальність простору його обмежує. Трохи вільніше відчуває він себе в храмі Мнайдри, там він знаходить священний спокій: «Це достеменно чаклунське місце, що офіційно вважається «енергетичним центром світу». Я щиро повірив, що зможу підзарядитись якоюсь енергією» [7, с. 13]; «За переказами, тут, у цьому магічному місці, душа здатна відокремитися від тіла, – отож, я хотів послати її в подорож на тисячі миль» [7, с. 74].

Юрко Банзай («Культ» Любка Дереш) після закінчення університету отримує направлення на роботу в коледж і переїздить зі Львова до тихого містечка Мідні Буки. Це входило у його плани: втекти подалі від батька й бабусі. І раніше, ще у Львові, Юрко шукав різні можливості втекти від буденності: від вживання мухоморів і куріння трави до внутрішньої напруги усвідомлених сновидінь та практик виходу з тіла. Та вже дуже скоро хлопець помічає, що містечко, яке стало його новим домом і мало принести спокій, знаходиться під владою дивного, злого й невідомого: «Була якась причина, якийсь сторонній чинник, що змушував усе ставати несправним, щось заповнювало вулиці порожнечою, яка у своєму розвитку переходила спершу в холодний відчай, а потім у прихований страх [3]. Спочатку усвідомлені сновидіння були доволі легким способом побачити дивну дівчинку з 11 класу, Дарцю Борхес, в яку закохався молодий вчитель, і зробити доступними найсміливіші фантазії. Згодом – перетворились на виходи в трансценденцію, безкінечність, Азатот, інші виміри й часопростори, врешті, трансформували реальність у погано зшиті шматки снів: «Що б він не робив, усе виглядало нереальним. Він наче випадав з реальності» [3]. Сни і реальність у житті героїв змішуються настільки, що складається враження, наче всі навколо сходять з розуму, окрім того, у коледжі починається епідемія пандемії. Фізична хворість та психічна слабкість породжують усвідомлення того, що відбувається, – де-

струкція реальності. Тепер хочеться (тобто, потрібно) не тільки закрити ворота, через які в наш світ через місце «тонкої реальності» має проникнути чужа і зла Безконечність, вічність, енергія в часі – Йог-Сотот, а просто померти.

Анна-Марія, героїня роману «Вона: шості двері», у дитинстві малює Двері, через які потрапляє до іншого, приємнішого й комфортнішого світу. За Дверима дівчинка зустрічає таких цікавих створінь, як дитинча Букарбона, Бульбашкового Ме, Тилілу і Ліліт. Фантазійний чудовий світ, який забирає темрява – повернення у реальність. Іншого разу вона малює двері й потрапляє у чарівну країну Підванію, де її ляльки – живі. Згодом, коли Анна-Марія подорослішає, вона малюватиме Двері несвідомо, у кризових ситуаціях. У момент страшного потрясіння, коли безглуздою смертю загинув друг Миколка, їй потрібно зробити щось, щоб не збожеволіти, і вона раптом розуміє, що саме: «Вона не знає, чи був то сон із дитинства, однак розуміє, що в будь-якій стіні можна відшукати двері, щоб піти» [7, с. 199]. Знову реальний часопростір перетинається з особистим: намальовані на стіні Двері відчиняються і дівчина опиняється в Парижі, у гостях у мами, від якої віє жакливою, «нескінченною» самотністю. Треті Двері Анна-Марія намалювала, коли виходила заміж. І опинилась у літаку, по дорозі в Місто. «У цьому місті дихається вільніше. А може, просто йде дощ... Куди тепер? ...Вона вкотре переко-нується: пошуки мети завжди кращі від самої мети. Їй потрібне не Місто, а дорога до нього. І, бажано, нескінченна» [7, с. 241]. Отож, заміжжя – теж критична ситуація, стіна, в якій треба знайти вихід. «Четверті двері відчинилися самі, без найменшого натиску, й Анна-Марія скотилася сторчголов вниз» [7, с. 269]. Після того, як дитинство скінчилось, ці виходи в інший часопростір щоразу були втечею від одного болю до іншого, бо втеча була теж у реальність, яка не мислиться без втрат. Анна-Марія думає про Двері свідомо, «не як про марення, сон, хворобливу уяву чи навіть божевілля. Нині вона вперше зрозуміла, що Двері – єдина реальність, подарована їй невідомо за які заслуги. Тепер вона чітко знала, що треба зробити» [7, с. 295]. За цими Дверима Анна-Марія зустріла всіх тих, кого любила: бабусю, маму, Ларика, Каліостро, Миколку. Їй було затишно і комфортно. Але це ще не закінчення шляху. Виявляється, це тільки початок, треба залишити всіх рідних, близьких за п'ятима Дверима, щоб народитися знову, щоб не втратити їх, виправити помилки, вийти з шостих Дверей, отримавши шанс на іншу долю й на іншу дорогу. Шості двері у романі трактуються як нове народження.

У випадку, коли людина переконана, що може позбутись відчуття власного безсилля перед навколишнім світом, руйнуючи його, то можемо говорити про руйнівний механізм втечі від свободи (за Е. Фроммом): якщо вдасться його зруйнувати, я буду абсолютно самотнім, але це буде блискуча самотність; це така ізоляція, в якій мені не будуть заважати ніякі зовнішні сили. Руйнування виступає засобом позбавлення від нестерпного відчуття безсилля [10]. Так, підлітки з роману Любка Дереша «Поклоніння ящірці», Михайло, Двінка та Гладкий Хіппі – неформали, які «виявилися відгородженими від цілого світу <...>

грубезним цегляним парканом, через який не докритися до невидимих, але неодмінно присутніх там жалюгідних людей» [4]. І все би було добре, якби не доводилось час від часу перелазити через той паркан і контактувати з ненависними людьми. У Мідних Буках, де відбувається дія роману, живе також знаний на все місто хуліган Федя з гопкомпанією, через якого життя трьох друзів перетворюється на один суцільний страх. Невдала спроба звалтувати Дзвінку в шкільному туалеті, побиття мало не до смерті Гладкого Хіппі, який заступився за дівчину, безкінечні переслідування Михайла Федею разом з бульдогом, що декілька разів нещадно розправлявся з хлопцем – все це породжує спочатку вакуум між сторонами, потім озлобленість і агресивне бажання знищити ту частину ненависного світу, яка зазіхає на старанно вибудований і комфортний «свій» простір. Рішення прийняте: діти вирішують убити Федю, а відтак – позбавити світ ще одного «скурвого сина».

Крайніми формами вираження екзистенційної самотності й відчуження є відчуття у світі, а то й у самому собі, – завмирання життя, умовної смерті. І якщо «зруйнувати не вдається світ, то цей процес легко переадресовується на самого індивіда» [11]. У романах І. Роздобудько реалізація руйнівного механізму нерозривно зв'язана з мотивом внутрішньої мертвотності героя. Так складається, що кожна життєва подія все більше відриває Михайла («Він: ранковий прибиральник») від життя, привчає плити за течією, притуплює відчуття, цементує душу. Внаслідок цих процесів, як біологічна істота, людина функціонує цілком справно, а от із питанням душевної рівноваги і справності якась складніше. Ця внутрішня мертвотність проявляється у зниканні цікавості до життя, у цілковитій байдужості до нього. І, як наслідок, герой існує за інерцією. Він свідомо діагностує в собі ці процеси вмирання: «Всередині я теж залитий бетоном. Я повинен працювати, їсти, спати, дивитися телевизор і справно оплачувати свій побут» [7, с. 25]. «Іноді мені хочеться стріпнутися – не фізично, звичайно, а морально, зсередини. Але найбільше, на що я здатен, – мляві спогади, від яких хилить у сон» [7, с. 26]. Маємо характерну, на думку М. Грекова, для сучасної культури орієнтацію на споживання, яка перетворює індивіда не тільки в споживача речей, але і споживача всього свого життя [2]. Варто звернути увагу на слово «повинен» у монолозі Михайла. У цьому контексті доречними будуть міркування Ж. Бодріяра про те, що сьогодні навіть бажання передається посередництвом так званих моделей бажання; сенс таких категорій як хотіти, могти, вірити, знати, діяти – деформований і виснажений допоміжним словом «змушувати» [1].

З формами «тяжкого» ескапізму зустрічаємося в романі Любка Дереша «Трохи п'їтьми». Це не тільки психологічна втеча в інший вимір чи географічна зміна численних просторів, якими можна керувати, а найголовніше – повернутись назад, але й можливість втекти з неприйнятої реальності назавжди, безповоротно. Герої, протестуючи проти світу, проти свого існування в ньому, безнадії й безперспективності власного життя, обирають найрадикальніший спосіб втечі з некомфортного світу – самогубство. Кожен із

шести змальованих автором людей має свою історію – депресивно-гнітючу, болісно пережиту й замкнену. Герман, Йостек, Віка, Жанна, Лорна і Алік збираються на Шипоті на фестивалі самогубців. Кожен з них – розгублений, знервований, позначений прагненням до самознищення, змучений власним демоном і неодмінно носить у собі частину злого, темного, «трохи п'їтьми». Е. Фромм пише, що прагнення до життя й тяга до руйнації зв'язані протилежною залежністю. Чим більше проявляється прагнення до життя, чим повніше життя реалізується, тим слабші руйнівні тенденції, чим більше прагнення до життя пригнічується, тим сильніший потяг до руйнації. Руйнівність – це результат непрожитого життя. Індивідуальні чи соціальні умови, що пригнічують життя, викликають пристрасть до знищення, яка наповнює своєрідний резервуар, з якого витікають різні руйнівні тенденції – стосовно інших і себе [11]. Так, у кожного з героїв роману «Трохи п'їтьми» знаходимо серйозні психічні проблеми. Натуралістичні описи хворобливих уявлень про світ друга Віки викликають відверту огиду, сама ж дівчина наповнена страхом і невинною жертвністю. Лорна – самобутня, але скована чорними демонами, які начебто хочуть поквитатись з нею за те, що колись у чотирьохрічному віці вона «загасила сонце». Гіперопіка та постійний контроль з боку рідних, що перетворюються в хворобливий уяві Жанни на павучині тенета, призводять до неконтрольованого вияву свободи та тихого божевілля. Усвідомлення свого наближення до величного та втеча від «божественної» місії змушують екстрасенса Аліка загубити сенс існування. І, нарешті, Герман, якому «стрьомно жити в цьому світі» (очевидно, через важкий морально-психологічний тягар, що «придавлює його до землі»), «хочеться виплакаться», але вдається грати роль «апасного штриха».

Насправді ж ідеться не про вповні реальних і чужих один одному людей, а про «камені», від тягара яких намагається позбавитись душа й свідомість оповідача. Ці «камені» нагадують субособистостей при дисоціативному розладі ідентичності – психічна хвороба, за якої в людини поряд зі збереженням основної, виникають дві або більше самостійні, здатні на автономне функціонування особистості, які з різною частотою й послідовністю змінюють одна одну [6]. Загалом, Дереш чітко й послідовно описує дисоціативний розлад, називаючи його шизофренією. Проте на початку книжки він зазначає, що розповідь не претендує на терапевтичну цінність. Шість субособистостей (до речі, всі вони абсолютні непристосованці, які дуже різко своїми поглядами та способом життя вирізняються з-поміж всіх інших членів суспільства), кожна з яких час від часу перебирає на себе кермо влади. Спочатку навіть важко визначити, хто з шести претендентів у самогубці є особистістю-господарем. Врешті зрозуміло, що «головний» у цій історії Йостек, і саме на ньому замикається коло: «Я опинився у місці, де зв'язано в єдиний вузол наші душі – моя, Алікова, Жаннина, Лорнина й душа Віки/Віри, і навіть душа Германа, котрий зараз десь між ялиць і сосен тягнеться вчитати вердикт світу – всі вони сплетені в одне. І я розумію кожну з них. Ось Лорна, така маленька і самотня в цьому світі, але така щедра.

Ось Жанна, велична і прекрасна у своєму божевіллі. Ось Віра, чиє ім'я на санскриті означає «доблесть» – безстрашна і благоговійна. Ось Алік, душа його прозора й дзвінка» [5]. Позбавляючись «каменів» і зводячи їх в єдиний вузол, оповідач робить спробу віднайти себе, налагодити стосунки зі світом і реальністю (як варіант, повернутись і спробувати стати повноцінним членом «філістерського» соціуму).

Всезагальна комунікація й перенасичення інформацією створюють загрозу для захисних функцій людського організму. Цей символічний інтелектуальний простір, де народжуються судження, більше нічим не захищений. Не тільки я сам не можу вирішити, що є прекрасним, а що потворним, але навіть біологічний організм вже не знає, що для нього добре, а що погано. У подібній ситуації все стає неприйнятним і єдиний захист організму – звільнення від емоційної напруги та відторгнення [1]. Процес, описаний Бодрійяром у роботі «Прозорість зла», відбувається і з героїнею роману «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя».

Після шаленого успіху Хелену охоплює почуття розчарування й байдужості, навіть втоми; у деякі моменти з'являється гостра нудота від світу і від людей, у деякі – усвідомлення, що «не так уже й не люблю цей світ. Я просто волю його переробити. Під себе. Для цього потрібна неабияка хитрість. Адже постійно доводиться вдавати, що сама перероблюєшся під нього. Щоб не вирізнитися з-поміж інших» [9, с. 7]. Ще один симптом цієї «депресії» – поступове зникання бажань: «Це був цікавий процес. Почався він з іншого відчуття, коли я ще активно функціонувала в суспільному житті. Отже, це сталося в театрі. Зовсім несподівано мене почав душити сором, настільки, що я не могла дивитися на сцену, на якій йшла вистава. Хвилюватися я почала лише тоді, коли сором почав душити мене всюди, хоч де я була» [9, с. 34]. Від світського життя героїню починає нудити, втрачається емоційне відчуття світу та починається стан глибокої депресії, адже, виявляється, це зовсім не те, що їй потрібно. Виникає нестерпне бажання зникнути від світу й від себе, схватися, до прикладу, на безлюдному острові. З низки об'єктивних та суб'єктивних причин, екзистенційні пошуки Хелени приводять її до стану відчуження, навіть відторгнення світу.

У момент такої гострої депресії та творчої кризи жінка опиняється на посаді психоспікера. У будинку для божевільних вона знаходить десять вірних послідовників, пробуджується, щоб знову жити. Останню крапку в цій історії, що типово для більшості романів І. Роздобудько, ставить чоловік, Вітольд, який кидає всі свої справи та купує для коханої маленький острів у Середземному морі. Щастя досягнуто: десять вірних послідовників, коханий чоловік і безлюдний острів, позбавлений суєти суєт. Маємо справу з так званим колективним ескапізмом, адже, як зазначає О. Труфнова, уявні світи наділені лише визначеною мірою або ілюзією самостійності. Це є основою того, що декілька різних людей можуть розділяти уявлення про єдиний уявний світ [10]. Хелена і десять її «підопічних», фактично, є соціопатами. Вони не сприймають «реальний» світ (і, до речі, світ не сприймає їх, адже всі вони знаходяться в психіатричній лікарні, ізольовані від

суспільства), кожен з них внутрішньо напружений і самозаглиблений, а відтак живе в уявному, проте визначеному, зрозумілому й комфортному світі. Він повністю підпорядкований їхній волі, ним можна керувати. Крім того, кожен з них відчув «навернення», тобто переродження, своєрідне звільнення, стан, «близький до екстатичного нападу, під час якого відкривається вся краса й сутність світу». Десять «пацієнтів» Хелени – не хворі, не такі, що зійшли з розуму, а навернені, вільні від суєти світу, споживацьких цінностей, здатні жити по-справжньому, цільно.

У романі «Все, що я хотіла сьогодні» письменниця втілює авторитарний механізм втечі від свободи. Вирізні форми цього механізму можна знайти в прагненнях до підпорядкування й до панування або – якщо використати інше формулювання – в мазохістських і садистських тенденціях, що існують в тій чи іншій мірі як у невротиків, так і у здорових людей. Обидві тенденції є втечею від нестерпної самотності й від усвідомлення власного безсилля [11]. І. Роздобудько моделює образ звичайної жінки Мирослави, у якої все, «як у людей». До того ж, життя її настільки нудне й позбавлене емоцій, що сама героїня розуміє абсурдність свого існування: «Моє ім'я нічого не скаже тому, хто потім шукатиме аналогів, скажімо, в мережі Інтернет, хоча моїх тезок в цих анналах – безліч. Я – лише одна з них. Мене звать Мирослава, Славка. Прізвище – Малько. Тобто – М. М. І оце М. М. з'явилося на світ двадцять сім років тому, у двадцять два – вийшло заміж, оселилося в одному з районів столиці й почало функціонувати в житті, як тисячі або мільйони схожих на М. М.» [8, с. 1]. Дівчина у своїх двадцять сім зовсім не знає, що означає робити щось заради себе, заради власного задоволення. Вона сповнена страхом: перед життям, перед змінами і перед власним чоловіком. Кожного дня Славка констатує, що кохання закінчилось, що вона не в силах більше терпіти знущання чоловіка, але ніяк не зважиться перегорнути цю сторінку і почати нову. Абсолютно послідовно вимальовується образ жінки-мазохістки, яка жертвує собою на користь Іншого. Під Іншим розуміється чоловік, для якого жінка стає лише предметом його власного світу, що забезпечує комфортне існування. Той факт, що у цього «предмета» є свої захоплення, інтереси, вподобання, власне, своє якесь, не належне йому життя, взагалі не сприймається як щось можливе. Будь-який прояв особистості вводить Вадима, чоловіка Славки, у дику озлобленість, до того ж ця озлобленість виливається у надміру жорстокі вчинки. Довгий час дівчина боялась змін: «А ще в мені надто розвинене почуття боргу і почуття обов'язку. Я не можу покинути людину лише через те, що вона надто нервова» [8, с. 41]. Насправді, це більше, ніж нервовість, це відверті й страшні прояви садизму. Та Мирослава заспокоює себе, виправдовує свою бездіяльність: «Вадим – чудова і розумна людина, респектабельний чоловік, якого ще пошукати! Мені заздрять. Це я знаю напевне» [8, с. 42]. Грунтовна мотивація, щоб терпіти цілих п'ять років знущання й неповагу. Якась дивна залежність від чоловіка, який ладен за хвилину стерти тебе в порошок, а потім намагаться всілякими способами заглибити свою вину. Вона не має достатньо сили волі для прийняття рішення,

для реалізації так званого «поклику серця». Так і виходить, що дівчина, як типовий мазохіст, прагне не до самоствердження, не робить те, що їй хочеться насправді, а підпорядковується наказам зовнішніх сил. Е. Фромм відзначає, що такі люди часто просто не здатні пережити почуття «я хочу», почуття власного «я». Життя в цілому вони відчувають як щось гнітючо сильне, непереборне і некероване [11]. Та попри мазохістські тенденції, образ Славки не є статичним, він динамічний. Мирослава не задоволена своїм сімейним життям, як вольова особистість вона прагне самовираження. Дівчина довго йде до того, щоб змінитись, вирвати з корінням зі своєї голови та душі стереотипи і, врешті, робити те, що їй насправді хочеться.

У ході аналізу текстів Ірен Роздобудько та Любка Дереша було встановлено, що визначальною рисою особистості моделі homo excapans є здатність до спонтанної активності та творення нових світів з метою пошуків сенсу життя, подолання дискомфорту, страху, стресу та екзистенційної розгубленості. «Спон-

танність» вирішує проблему «негативної» свободи, яка має здатність перетворювати індивіда в ізольовану істоту, слабку й залякану, відношення до світу якої визначається відчуженням і недовірою. Спонтанна активність трактується Е. Фроммом як невимушена активність, нав'язана ізоляцією і безсиллям, це не активність робота, зумовлена некритичним прийняттям шаблонів. Спонтанна активність – це вільна діяльність особистості, в її визначення входить буквально значення латинського *sponde* – сам собою, за власним бажанням. Передумовою такої спонтанності є визнання цілісної особистості, ліквідація розриву між «розумом» і «натурою» [11]. Зауважимо, що модель homo excapans, побудована І. Роздобудько, має у своїй основі ескапістську свідомість як визначальну складову особистості (здатність до глибокого і множинного пізнання світу) і видається більш пристосованою до навколишнього світу, модель же Любка Дереша агресивна, його герої-втікачі вирішують екзистенційні проблеми часто в гострих формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла [Електронний ресурс] / Ж. Бодрийяр. – Режим доступу : http://royallib.com/book/bodriyyar_gan/prozrachnost_zla.html.
2. Греков М. Феномен эскапизма в медианасыщенном обществе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. фило-соф. наук : 09.00.13 / М. А. Греков ; Омский государственный педагогический университет. – Омск, 2008. – 19 с.
3. Дереш Любка. Культ [Електронний ресурс] / Любка Дереш. – Режим доступу : <http://www.exlibris.org.ua/kult/index.html>.
4. Дереш Любка. Поклоніння ящірці [Електронний ресурс] / Любка Дереш. – Режим доступу : http://aldebaran.ru/author/deresh_lyubko/kniga_pokloninnya_yashirci.
5. Дереш Любка. Трохи п'їтьми [Електронний ресурс] / Любка Дереш. – Режим доступу : http://aldebaran.ru/author/deresh_lyubko/kniga_trohi_pitmi.
6. Жмуров В. Большая энциклопедия по психиатрии [Електронний ресурс] / В. Жмуров. – Режим доступу : <http://vocabulary.ru/dictionary/978>.
7. Роздобудько І. Він: ранковий прибиральник. Вона: Шості двері : [романи] / Ірен Роздобудько. – К. : Нора-Друк, 2011. – 312 с.
8. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні... / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2011. – 154 с. – (Література).
9. Роздобудько І. Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2009. – 287 с. – (Література).
10. Труфанова Е. О. Эскапизм и эскапистское сознание: к определению понятий [Електронний ресурс] / О. Е. Труфанова // Философия и культура. – 2012. – № 3. – С. 96–107. – Режим доступу : http://nbpublish.com/view_post_225.html.
11. Фромм Э. Бегство от свободы [Електронний ресурс] / Эрих Фромм. – Режим доступу : <http://www.litmir.info/br/?b=116385>.
12. Шевчук Я. Номо excapans: Герой сучасної польської та української «молодої» прози : [монографія] / Я. Шевчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 350 с.

Шевчук Д. А., Житомирский государственный университет им. И. Франка, г. Житомир, Украина

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПОИСКИ НОМО EXCAPANS В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ РОМАНЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА И. РОЗДОБУДЬКО И ЛЮБКА ДЕРЕША)

В статье рассмотрены особенности моделирования образов номо excapans в современном украинском романе на материале творчества Ирэн Роздобудько и Любка Дереша; определены следующие способы побега героев от реальной действительности: путешествия географическими и психологическими пространствами, бегство от свободы, бунт против мира, формирование команды единомышленников, состояния психических расстройств (шизофрения, диссоциативное расстройство идентичности, депрессия), смерть, которая в критических столкновениях «я» с миром становится единственно возможным способом избавиться от непринятой реальности. В ходе анализа текстов было установлено, что определяющей чертой личности модели номо excapans является способность к спонтанной активности и созданию новых миров с целью поисков смысла жизни, преодоления дискомфорта, страха, стресса и экзистенциальной растерянности.

Ключевые слова: эскапизм; номо excapans; мотив бегства; экзистенциальные поиски; механизмы бегства.

D. Shevchuk, Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

EXISTENCE SEARCHES OF HOMO EXCAPANS IN MODERN UKRAINIAN NOVEL (ON THE MATERIAL OF I. ROZDOBUDKO AND LYBKO DERESH)

The article deals with homo excappans individual models peculiarities in modern Ukrainian novel on the material of Irene Rozdobudko and Lybko Deresh. The object of the study is a fugitive hero that is being born as a result of the realization of unlimited freedom granted to him in the era of total globalization. Anxiety and identifying himself as a weak creature leads an individual to escapism that appears to be not only a formal escape from reality into the world, but an attempt to choose a route, the purpose of which is the desire to find himself. Irene Rozdobudko's and Lybko Deresh's characters make it in different ways: they bridge geographical and psychological times and space borders, comprehend fragmented reality, use Fromme's freedom escape mechanisms, riot against the world, gather a team of common-minders, get into a state of mental disorders (schizophrenia, dissociative identity disorder, depression), and sometimes prefer death as the only possible way to get rid of unaccepted reality. In course of text analysis of these authors it was noted that the defining feature of homo excappans individual models is the ability to spontaneous activity and creation of new worlds that aimed to seek the meaning of life, overcoming discomfort, fear, stress and existential confusion. Theoretical and methodological basis of the research work were based on Erich Fromm's and Jean Baudrillard's works, which deal with these ideas of escapism, existential issues; Theoretical works of M. Grekov, A. Trufanova aimed at understanding the philosophical essence of escapism, etc. While choosing research methods, we followed the general trends of literary criticism, the most up-to-dated from above is synthesis of different methods. Methods that were applied are the following: deduction, analogy, structural method, functional analysis, interpretation of the individual through the psyche structure. Practical significance- research materials can be used in schools and universities during the reading course «Contemporary Literary Process», in the investigations of modern Ukrainian literature.

Keywords: *escapism; homo excappans; flight motif; existential quest; escape mechanisms.*

© Шевчук Д. О., 2015

Дата надходження статті до редколегії 18.05.2015